

Επίκαιρα

Θέματα Συνταγματικού Δικαίου

Υπεύθυνος ύλης: Ξενοφών Κοντιιάδης

Ιούλιος 2015, Τεύχος 48

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακουράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Προγράμματα

- “Ετήσια Έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο στην Ελλάδα 2014”

Εκδηλώσεις

- IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process

Βιβλία

- Τ. Βιδάλης, «Ο Πολίτης Πρόεδρος. Γιατί πρέπει να αλλάξουμε το πολίτευμα» (Παπαζήσης 2015, 141 σελ.)

Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;

Mark Graber, Καθηγητής Συνταγματισμού, Πανεπιστήμιο του Maryland

Οι θεωρητικοί της ελευθερίας του λόγου που διατρανώνουν ότι «σύμφωνα με το Σύνταγμα δεν υπάρχουν λανθασμένες ιδέες» δεν θα έπρεπε να διορθώνουν γραπτά. Όσοι από εμάς διδάσκουμε νομικά σε δημόσια πανεπιστήμια μπορεί να συζητάμε αν οι ιδέες που εκφράζονται σε γραπτά εξετάσεων είναι σωστές ή λανθασμένες, όμως στις εξετάσεις συνταγματικού δικαίου είναι ξεκάθαρο ότι υπάρχουν καλά και κακά γραπτά. Η βαθμολόγηση βασίζεται σε κλίμακα. Τα εξαιρετικά γραπτά παίρνουν A+, τα άριστα A, κ.λπ. Μερικές φορές, όταν επιλέγουμε κάποιο γραπτό για βράβευση, μας ενδιαφέρει μόνο ο εξαιρετικός λόγος. Άλλες φορές, όταν αποφασίζουμε αν θα κόψουμε ή θα περάσουμε ένα γραπτό, μας ενδιαφέρει αποκλειστικά να εντοπίσουμε έναν πραγματικά «κακό» λόγο. Ο μεμονωμένος φοιτητής που θα κοπεί δεν μπορεί να διαμαρτυρηθεί επειδή ο καθηγητής βρήκε αποδεκτά τα υπόλοιπα 350, διαφορετικά μεταξύ τους, γραπτά.

Η περίφημη μειοψηφούσα γνώμη που διατύπωσε ο Δικαστής Samuel Alito στην υπόθεση με την πινακίδα κυκλοφορίας στο Τέξας (Walker v. Texas Div., Sons of Confederate Veterans), ξεκινά με την υπόθεση ότι το κράτος όταν εκφράζεται πρέπει πάντα να επικοινωνεί άριστα. Επισημαίνει ότι όταν οι άνθρωποι βλέπουν μια εξατομικευμένη πινακίδα κυκλοφορίας, η οποία γράφει «Θα προτιμούσα να παίζω γκολφ», δεν θεωρούν ότι το κράτος επικοινωνεί το μήνυμα ότι το γκολφ είναι η καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του χρόνου μας, καλύτερη από την άσκηση της ιατρικής, την παροχή τροφίμων στους φτωχούς, το πόκερ ή τη συγγραφή αναρτήσεων για μπλογκ. Το υποθετικό αυτό σενάριο αποδυναμώνεται αν θεωρηθεί ότι όταν εκφράζεται το κράτος διακρίνει τι «περνάει ή κόβεται» όσον αφορά τις ιδέες και τις δραστηριότητες. Είναι εύκολα υποστηρίξιμο ότι οι περισσότεροι άνθρωποι που βλέπουν την πινακίδα «Θα προτιμούσα να παίζω γκολφ» θεωρούν πως το κράτος μεταδίδει το μήνυμα ότι το γκολφ, όπως και η άσκηση της ιατρικής, η παροχή τροφίμων στους φτωχούς, το πόκερ ή η συγγραφή αναρτήσεων για μπλογκ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

αποτελούν αποδεκτές δραστηριότητες. Πολλοί όμως θα θεωρούσαν προβληματική μια πινακίδα κυκλοφορίας με την επιγραφή «Μου αρέσει να κάνω χρήση ναρκωτικών», επειδή θεωρούν ότι αυτό αποτελεί μια μη αποδεκτή δραστηριότητα και όχι απλά επειδή θεωρούν ότι η χρήση ναρκωτικών δεν είναι η βέλτιστη αξιοποίηση του χρόνου μας.

Η απόφαση στην υπόθεση αυτή γίνεται ευκολότερα αποδεκτή αν θεωρηθεί ότι το κράτος μερικές φορές εκφράζει ένα φάσμα ιδεών και συμπεριφορών που θεωρεί αποδεκτές και όχι εκείνες που θεωρεί βέλτιστες. Όπως συμφωνούν και οι δύο Δικαστές, Breyer και Alito, το Τέξας δεν είναι ιδιαίτερα περιοριστικό ως προς τα επιτρεπόμενα μηνύματα σε πινακίδες κυκλοφορίας. Η αιτία δεν είναι ότι το Τέξας έχει δημιουργήσει ένα συγκεκριμένο δημόσιο forum, όπου η έκφραση δεν υπόκειται σε περιορισμούς που βασίζονται στο περιεχόμενό της, αλλά το ότι το Τέξας θέτει όρια στον πραγματικά κακό εκφραζόμενο λόγο και όχι στον πραγματικά καλό. Κάνοντας μια αναλογία, ο Alito μοιάζει να θεωρεί ότι αν το κράτος ως εργοδότης αποφασίσει πως οι εργαζόμενοι δεν χρειάζεται να φορούν σακάκι και γραβάτα στη δουλειά, έπεται ότι δεν μπορεί να θεσπίσει την υποχρέωση να φοράνε ρούχα στη δουλειά. Η σωστότερη προσέγγιση είναι ότι σε κάποιες περιπτώσεις ο εργοδότης επιβάλλει το καλό ντύσιμο, ενώ σε άλλες απλά το να μην είναι κάποιος κακοντυμένος. Παρόμοιους κανόνες εφαρμόζουμε στο Πανεπιστήμιο. Συνήθως θέτουμε το όριο στο μη αποδεκτό και όχι στο παραδειγματικό. Κανείς δεν θεωρεί ότι το να μην απαγορεύσουμε την έκφραση σε κάποιον φοιτητή σημαίνει ότι συμφωνούμε με όσα λέει. Η έκφραση απαγορεύεται μόνο σε λόγο μη αποδεκτό. Νουθετούμε πειθαρχικά φοιτητές που επιμένουν ότι υπάρχουν ανώτερες φυλές, αλλά όχι εκείνους που υποστηρίζουν ότι η απόφαση στην υπόθεση *Marbury v. Madison* ήταν λανθασμένη. Παρομοίως όταν το κράτος εκφράζεται μέσω των πινακίδων κυκλοφορίας μπορεί να αποφασίσει αν θέλει να εκφράσει τα ελάχιστα μηνύματα που θεωρεί βέλτιστα ή τα ποικίλα μηνύματα που θεωρεί αποδεκτά.

(επιλογή-μετάφραση: Αλκμήνη Φωτιάδου)

<http://balkin.blogspot.gr, 19/6/2015>

Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;

Ξενοφών Κοντιάδης, Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου

Ο όρος μεταρρύθμιση είναι βεβαρημένος με αρνητικό φορτίο. Η διαιρετική τομή μνημόνιο - αντιμνημόνιο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

συνοδεύτηκε από τη σύγκρουση μεταξύ μεταρρύθμισης και αντιμεταρρύθμισης, όπου οι μεταρρυθμίσεις ταυτίστηκαν με τα μνημόνια και τα δεινά τους, ενώ η αντιμνημονιακή πλευρά κατέκτησε την εξουσία εξαγγέλλοντας την κατάργηση των μνημονίων και των συνοδευτικών τους μεταρρυθμίσεων. Όμως επιστροφή στην προ κρίσης Ελλάδα δεν μπορεί να υπάρξει. Είτε με μνημόνια είτε χωρίς, για να επιτευχθούν ανάπτυξη, αύξηση της απασχόλησης και κοινωνική συνοχή απαιτούνται σημαντικές αλλαγές στο κράτος και στην οικονομία.

Η επιτυχία των μεταρρυθμίσεων αυτών δεν εξαρτάται μόνο από την πολιτική βούληση και την ικανότητα της κοινωνίας να τις αφομοιώσει, αλλά και από τον τρόπο που θα υιοθετηθούν. Μια διαδεδομένη αντίληψη υποστηρίζει ότι οι μεταρρυθμίσεις μπλοκάρονται από οργανωμένα συμφέροντα, πελατειακά δίκτυα και παγιωμένες πρακτικές. Όμως υπάρχει επίσης μία άλλη όψη της μεταρρυθμιστικής αναποτελεσματικότητας, που άπτεται του τρόπου που σχεδιάζονται και πραγματοποιούνται οι μεταρρυθμίσεις: αποσπασματικότητα, προχειρότητα, έλλειψη τεκμηρίωσης και επιχειρησιακού σχεδιασμού, κακή ποιότητα νομοθεσίας, απουσία υποστηρικτικών κειμένων δημόσιας πολιτικής, ρυθμίσεις - κουρελού, έλλειμμα παρακολούθησης της εφαρμογής αποτελούν ορισμένες από τις παθογένειες της μεταρρυθμιστικής φλυαρίας που χαρακτηρίζει την ελληνική περίπτωση.

Για το πολιτικό και το διοικητικό μας σύστημα μεταρρύθμιση σημαίνει συνήθως ψήφιση νόμων που δεν εντάσσονται σε ένα συνεκτικό σχέδιο, χωρίς επιχειρησιακό πρόγραμμα, χωρίς μελέτη εφαρμογής, χωρίς ανάλυση δεδομένων, χωρίς ανακατανομή αρμοδιοτήτων, χωρίς ανάλυση εναλλακτικών μοντέλων, χωρίς προετοιμασία των βημάτων μετάβασης από το παλιό στο νέο, χωρίς σύστημα διαρκούς αξιολόγησης επιπτώσεων.

Πρόκειται κατά κανόνα για νόμους-εκτρώματα, φλύαρους, με ασαφείς και περίπλοκες ρυθμίσεις, που βρίθουν άσχετων διατάξεων, ως αποτέλεσμα εικονικών διαβουλεύσεων, καθιστώντας τις προβλέψεις για τη ρυθμιστική διακυβέρνηση κενό γράμμα. Και, όμως, η δημόσια διοίκηση διαθέτει πολύτιμα στελέχη που παραμένουν αναξιοποίητα. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ορθολογικών, συνεκτικών και αποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων δεν θα προκύψουν από έναν ανέξοδο πολιτικό βολонταρισμό, αλλά μόνο από μεθοδική προεργασία και συστηματική παρακολούθηση, υποστηρίζοντας την πολιτική στόχευση με την κατάλληλη θεσμική τεχνογνωσία.

πηγή: Εφημερίδα «ΕΘΝΟΣ», 2/6/2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακουράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

Δημοψήφισμα ή εκτροπή;

Νίκος Αλιβιζάτος, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Από συνταγματική σκοπιά, η πρωτοβουλία της κυβέρνησης να οργανώσει το δημοψήφισμα της προσεχούς Κυριακής θέτει σοβαρά ζητήματα νομιμότητας:

Εν πρώτοις, δεν είναι σαφές σε ποιο κείμενο ο ελληνικός λαός καλείται να απαντήσει με ένα «ναι» ή με ένα «όχι». Αν, όπως διατείνεται η κυβέρνηση, πρόκειται για τη χρονολογικά τελευταία πρόταση των θεσμών, αυτό δεν είναι επίσημο και πάντως δεν είναι οριστικό κείμενο. Αν αύριο ο κ. Γιουνκέρ το αποσύρει ή το τροποποιήσει, τότε το δημοψήφισμα θα καταστεί άνευ αντικειμένου. Εκτός αν η κυβέρνηση θεωρεί ότι θα τεθεί υπό την κρίση του λαού οποιαδήποτε πρόταση υποβάλουν οι θεσμοί, ακόμη και η πιο συμφέρουσα. Κάτι τέτοιο, όμως, θα ήταν εξαιρετικά ανεύθυνο εκ μέρους της.

Δεύτερον, παρότι το δημοψήφισμα θα διεξαχθεί για «κρίσιμο εθνικό θέμα» –και, συνεπώς, μπορεί κατ' αρχήν να αφορά κάθε ζήτημα μείζονος σημασίας για το έθνος– στη συγκεκριμένη περίπτωση θα είναι κατά 80%-90% δημοσιονομικού ενδιαφέροντος. Όπως δημοσιονομικού ενδιαφέροντος ήταν και η πρόταση των 7,9 δισ. ευρώ του κ. Τσίπρα προς τους δανειστές. Αυτό όμως το Σύνταγμα το απαγορεύει ρητά για το άλλο είδος δημοψηφίσματος που το ίδιο προβλέπει, δηλαδή την έγκριση ή απόρριψη ψηφισμένων δημοσιονομικών νομοσχεδίων. Ερωτάται όμως: μήπως βαπτίζοντας κρίσιμο εθνικό θέμα ένα κατ' εξοχήν δημοσιονομικό ζήτημα, η κυβέρνηση καταστρατηγεί τη συνταγματική απαγόρευση; Εν προκειμένω, το μόνο έντιμο – και, κατ' επέκταση, το μόνο συνταγματικά θεμιτό– ερώτημα θα ήταν «ευρώ ή δραχμή». Η κυβέρνηση όμως δεν τολμά να το θέσει.

Ο κ. Τσίπρας, εξάλλου, τηρεί σιγήν ιχθύος για τις συνέπειες της τυχόν επικράτησης του «όχι». Θα διαπραγματευθεί με τους δανειστές για μian άλλη συμφωνία; Θα αποσύρει τη χώρα από το ευρώ; Η στάση της αποτελεί τον ορισμό της παραφθοράς του δημοψηφίσματος από référendum σε plébiscite, που πρώτος δίδαξε ο Μέγας Ναπολέων για να γίνει δικτάτωρ. Να άλλη μια ασάφεια που επιτείνει τη σύγχυση.

Αν στα ανωτέρω προσθέσει κανείς και τον ελάχιστο χρόνο που θα διατεθεί για να αναπτυχθούν οι εκατέρωθεν απόψεις –πού ακούστηκε να συζητηθεί το μέλλον, κατ' ουσίαν, της χώρας σε πέντε ημέρες;– αντιλαμβάνεται πως, μέσω μιας κατ' επίφαση δημοκρατικής διαδικασίας, η κυβέρνηση επιχειρεί ανερυθρίαστα να παγιώσει τον ελληνικό λαό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

Ούτε όμως το Σύνταγμα ούτε ο πατριωτισμός των Ελλήνων ανέχονται τέτοιου είδους εκτροπές.

πηγή: Εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 28/6/2015

Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος

Γιώργος Γεραπετρίτης, Av. Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου Νομικής Αθηνών

Το δημοψήφισμα το οποίο προκηρύχθηκε για την 5^η Ιουλίου 2015 είναι σύμφωνο με το Σύνταγμα, αλλά θέτει σοβαρά ζητήματα πολιτικής ορθότητας.

Σχετικά με το ζήτημα της συνταγματικότητας: Σύμφωνα με το άρθρο 44 παρ. 2 του Συντάγματος, «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου». Εν προκειμένω, τηρήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία, ενόσω το τεθέν ζήτημα, ως εκ της φύσεώς του, αναμφίβολα συνιστά κρίσιμο εθνικό θέμα. Και τούτο διότι η σχέση της χώρας μας με τους εταίρους της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και δανειστές της ενέχει στοιχεία οικονομικής, κοινωνικής και εξωτερικής πολιτικής και, πάντως, προσδιορίζει εν πολλοίς την πορεία της χώρας για το μέλλον.

Η άποψη που έχει διατυπωθεί στη θεωρία (Σταθόπουλος, Κοντιάδης) όσο και στην κοινοβουλευτική διαδικασία που προηγήθηκε της κρίσιμης ψηφοφορίας στη Βουλή (Βενιζέλος), ότι δηλαδή το Σύνταγμα δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για δημοσιονομικό ζήτημα, αναφέρεται στη δεύτερη περίπτωση δημοψηφίσματος που αφορά ήδη ψηφισμένα νομοσχέδια που ρυθμίζουν σοβαρό κοινωνικό ζήτημα. Τα δύο είδη δημοψηφίσματος έχουν διαφορετική θεσμική λογική και τελολογία, διακριτή διαδικασία και άλλους περιορισμούς. Εξάλλου, για «εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας» που αφορά την οικονομική πολιτική και πορεία της χώρας έχει στο παρελθόν διαλυθεί η Βουλή, οπότε θα ήταν υποκριτική η επίκληση σήμερα του δημοσιονομικού περιορισμού με το σκεπτικό ότι το προκηρυχθέν δημοψήφισμα δεν αφορά εθνικό θέμα.

Σχετικά με το ζήτημα της πολιτικής ορθότητας: Τρία είναι τα ζητήματα που αφορούν την πολιτική ορθότητα του τρόπου και της ουσίας του προκηρυχθέντος δημοψηφίσματος.

Πρώτον, το ζήτημα της διαδικασίας. Είναι αμφίβολο εάν το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, το οποίο έχει την ευθύνη για την οργάνωση του

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

δημοψηφίσματος, μπορεί τεχνικά να υποστηρίξει το εγχείρημα εντός του ασφυκτικού χρονικού περιθωρίου που απομένει έως τη διεξαγωγή του. Η έκδοση πράξης νομοθετικού περιεχομένου με την οποία ρυθμίζονται πρωτίστερα ρυθμιστικά του δημοψηφίσματος ζητήματα, ώστε να εξυπηρετηθεί η συγκυρία, επιβεβαιώνει τόσο την αδυναμία ορθολογικής διεξαγωγής του όσο και την επιβίωση υπό όλες τις πολιτικές συνθήκες του θεσμού της νομοθετούσας κυβέρνησης, που συνιστά σοβαρό πλήγμα για το ισοζύγιο των πολιτικών λειτουργιών του κράτους.

Δεύτερον, το ζήτημα της διαβούλευσης. Για να παράγει ένα δημοψήφισμα το προϊόν νομιμοποίησης που το Σύνταγμα επιθυμεί θα πρέπει να υπάρχει ικανή συμμετοχή και επαρκής διαβούλευση. Η πρώτη προϋπόθεση ικανοποιείται από το όριο του 40% που θέτει το άρθρο 16 παρ. 3 του ν. 4023/2014 για να καταστεί το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για κρίσιμο εθνικό θέμα δεσμευτικό. Η δεύτερη προϋπόθεση απαιτεί εκτενή προβολή του τιθέμενου ερωτήματος και έκφραση όλων των επιχειρημάτων, πολιτικών και τεχνικών, από τις δύο πλευρές. Αν και το Σύνταγμα και ο νόμος δεν προβλέπουν ελάχιστο χρόνο που πρέπει να παρέλθει μεταξύ της προκήρυξης και της διεξαγωγής του δημοψηφίσματος, είναι αδύνατον να υπάρξει επαρκής ανάπτυξη επιχειρημάτων επί εξ ορισμού σύνθετων τεχνικών θεμάτων σε λίγες μόνον ημέρες.

Τρίτον το ζήτημα του ερωτήματος. Το ερώτημα σε δημοψήφισμα οφείλει να είναι σαφές και σύντομο σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του ν. 4023/2011. Επιπλέον, όμως, οφείλει να αφορά ένα ζήτημα επί του οποίου η χώρα ασκεί αποκλειστικά κρίσιμη επενέργεια. Ένα ερώτημα, όπως αυτό που τίθεται στο επικείμενο δημοψήφισμα, κείται υπεράνω της σφαίρας επιρροής του κράτους, εξαρτώμενο από τη βούληση των εταίρων και δανειστών μας, και κατά τούτο δεν προσιδιάζει σε δημοψηφισματικό ερώτημα: ακόμη και αν υπερισχύσει το «ναι», αυτό δεν σημαίνει άνευ ετέρου την επαναφορά του προγράμματος των δανειστών.

Στη χώρα μας δεν υπάρχει ιστορικά πολιτική κουλτούρα δημοψηφίσματος. Αυτό συνδέεται κατεξοχήν με ιστορικούς λόγους: 3 από τα 7 δημοψηφίσματα του 20ου αιώνα διενεργήθηκαν από δικτατορικά καθεστώτα (1935, 1968, 1973), ενώ το δημοψήφισμα του 1920 από την κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη, χωρίς τη συμμετοχή των Φιλελευθέρων, επανέφερε τον Κωνσταντίνο Α', γεγονός που συνέβαλε στην αλλαγή στάσης της Βρετανίας, με τις γνωστές συνέπειες για τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Συνδέεται, όμως, επίσης με μία εγγενή επιφύλαξη που αφορά τη χρήση του δημοψηφίσματος από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία για την ενδεχόμενη χειραγώγηση του εκλογικού σώματος και την

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

περιβολή με τυπική νομιμοποίηση πολιτικά προειλημμένων αποφάσεων, όπως συνέβη με το νόθο δημοψήφισμα του 1935 από τον Γεώργιο Κονδύλη, που επανέφερε τη βασιλευόμενη δημοκρατία.

Στην πραγματικότητα, η κακή χρήση του δημοκρατικού «φαρμάκου» του δημοψηφίσματος μπορεί να το τρέψει σε πολιτειακό φάρμακι, όπως έχει αποδείξει η ιστορία. Χωρίς γνήσια διαβουλευτικούς θεσμούς και ανυπόκριτη προσήλωση στη συναινετική εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος από το σύνολο της πολιτικού φάσματος, το δημοψήφισμα κατά αδήριτη νομοτέλεια αποτυγχάνει.

πηγή: <http://www.huffingtonpost.gr>, 29/6/2015

Η εκτροπή συνεχίζεται...

Νίκος Αλιβιζάτος, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Με την πράξη νομοθετικού περιεχομένου που μόλις εξέδωσε (ΦΕΚ Α'64/28.6.2015), η κυβέρνηση μεταβάλλει μονομερώς και προς το συμφέρον της τους κανόνες του παιχνιδιού που ίσχυαν για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος: όπως ορίζεται επί λέξει, «εάν δεν είναι δυνατή η συγκρότηση μιας μόνο Επιτροπής Υποστήριξης για το «ναι» ή το «όχι», λόγω ιδεολογικών ή πολιτικών ή άλλων διαφωνιών, αυτό ανακοινώνεται [στον αρμόδιο Υπουργό] από τον εκπρόσωπο του πρώτου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος, μεταξύ αυτών που υποστηρίζουν κάθε επιλογή». Στην περίπτωση αυτή διατίθενται τα 2/3 του προεκλογικού χρόνου στα κόμματα και το 1/3 στους λοιπούς φορείς που συντάσσονται με κάθε επιλογή.

Με άλλα λόγια, επειδή προφανώς δεν επιθυμεί να συγκροτήσει κοινή Επιτροπή Υποστήριξης με την Χρυσή Αυγή, ο κ. Τσίπρας εξασφαλίζει το δικαίωμά του να βγαίνει μόνος στην τηλεόραση για το μεγαλύτερο μέρος του διατιθέμενου ραδιοτηλεοπτικού χρόνου.

Αν αυτό ίσχυε μόνο για τον ίδιο (και για τον κ. Καμμένο) θα επιβεβαίωνε απλώς την κομματική ερμηνεία του Συντάγματος που του είναι τόσο οικεία. Όμως η νέα ρύθμιση επιβάλλει τον κανόνα των 2/3 και του 1/3 και για τους υποστηρικτές της άλλης επιλογής, ακόμη και αν αυτοί δεν το θέλουν.

Η τροποποίηση αυτή επήλθε μετά την προκήρυξη του Δημοψηφίσματος, κάτι που ούτως ή άλλως την καθιστά νομικά προβληματική. Σε κάθε περίπτωση, η συγκεκριμένη ρύθμιση είναι κραυγαλέα παράνομη αφού προσαρμόζει τους κανόνες του παιχνιδιού στις ανάγκες του κυβερνώντος κόμματος: όχι μόνο θέλει να κρύψει τη σύμπλευση του

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκρατική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

ΣΥΡΙΖΑ με ένα κόμμα που διώκεται ως «εγκληματική συμμορία», αλλά εμποδίζει και τους υποστηρικτές της ευρωπαϊκής προοπτικής (δηλαδή του «ναι») να εμφανισθούν ενωτικά, πάνω από κομματικούς πατριωτισμούς. Πρόκειται για ανεπίτρεπτη παρέμβαση στην στρατηγική του αντιπάλου για ιδιοτελείς σκοπούς.

Έτσι η εκτροπή συνεχίζεται...

πηγή: Εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 29/6/2015

Η αυτοκρατική του κ. Τσίπρα

Ξενοφών Κοντιιάδης, Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου

Τι θα έλεγε ο κ. Τσίπρας αν ήταν ακόμη αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης και η κυβέρνηση πρότεινε ένα δημοψήφισμα για την έγκριση ή απόρριψη δύο τεχνικών, ανυπόγραφων κειμένων που δεν έχουν θεσμική υπόσταση ούτε αποτελούν πλέον βάση διαπραγματεύσεως; Τι θα έλεγε, αν το ερώτημα διατυπωνόταν έτσι ώστε να υπάρχουν τόσες διαφορετικές ερμηνείες για το περιεχόμενο και τις επιπτώσεις του; Τι θα έλεγε, αν ο χρόνος διαβούλευσης και ανταλλαγής επιχειρημάτων για το δημοψήφισμα ήταν πέντε ημέρες, όταν στις σύγχρονες δημοκρατίες η διοργάνωση δημοψηφισμάτων προϋποθέτει εβδομάδες δημόσιου διαλόγου;

Τι θα έλεγε ο κ. Τσίπρας αν το τελικό διακύβευμα του δημοψηφίσματος αφορούσε το ευρωπαϊκό μέλλον της χώρας, την εθνική ασφάλεια, τη νομισματική πολιτική, τις διεθνείς συμμαχίες, αλλά όλα αυτά συσκοτίζονταν υπό ένα παραπλανητικό ψευδοερώτημα, που η κυβέρνηση θα ερμήνευε κατά βούληση για να νομιμοποιήσει αυθαίρετες επιλογές; Τι θα έλεγε, αν μετά την προκήρυξη του δημοψηφίσματος η κυβέρνηση έσπευδε να τροποποιήσει με πράξη νομοθετικού περιεχομένου την ισχύουσα νομοθεσία για τη διαδικασία διεξαγωγής δημοψηφισμάτων; Τι θα έλεγε, αν στα ψηφοδέλτια αναγραφόταν πρώτα το «όχι» και μετά το «ναι», για πρώτη φορά στα παγκόσμια χρονικά;

Τι θα έλεγε ο κ. Τσίπρας αν η κυβέρνηση είχε σε αυτήν την πρωτοβουλία σύμμαχο και συμπαραστάτη σύσσωμες τις αντιευρωπαϊκές δυνάμεις του Κοινοβουλίου που ζητούν έξοδο της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με πρώτη και κύρια την υπόδικη Χρυσή Αυγή; Τι θα έλεγε αν το δημοψήφισμα διεξαγόταν με επ' αόριστον κλειστές τράπεζες, έλεγχο κεφαλαίων, απονεκρωμένη πραγματική οικονομία, κατάρρευση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας και του

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

τραπεζικού συστήματος; Τι θα έλεγε αν όλοι οι Ευρωπαίοι ηγέτες και θεσμικοί αξιωματούχοι προειδοποιούσαν ότι η επικράτηση του «όχι» στο δημοψήφισμα δεν οδηγεί σε ισχυρότερη διαπραγματευτική θέση, αλλά σε έξοδο από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με κατακλυσμαίες συνέπειες για την οικονομία, την απασχόληση, την κοινωνική συνοχή;

Είναι προφανές ότι ο κ. Τσίπρας θα κατήγγελλε τη συνταγματική και θεσμική εκτροπή, την κυβερνητική ανευθυνότητα, τα παραπλανητικά ερωτήματα, τον κίνδυνο ανθρωπιστικής κρίσης. Θα ζητούσε ίσως την παραπομπή των υπευθύνων στο Ειδικό Δικαστήριο και την παραίτηση της κυβέρνησης που, αφού απέτυχε σε όσα προεκλογικά υποσχέθηκε, προσπαθεί να παραμείνει στην εξουσία αδιαφορώντας για τις καταστροφικές επιπτώσεις. Έτσι θα ενεργούσε ο Αλέξης Τσίπρας, όπως τον είχαμε γνωρίσει ως αντιπολιτευόμενο, ελπιδοφόρο ηγέτη. Και θα είχε δίκιο.

πηγή: Εφημερίδα «Έθνος» 1/7/2015

Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας

Χαράλαμπος Ανθόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Το δημοψήφισμα που πρότεινε η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ και ενέκρινε η κυβερνητική πλειοψηφία στη Βουλή, με τη σύμπραξη της Χρυσής Αυγής, είναι από συνταγματική άποψη πανταχόθεν διάτρητο.

Δεν υπάρχει δημοψήφισμα με τη διαδικασία του κατεπείγοντος. Δεν νοείται προ-δημοψηφισματική περίοδος πέντε ημερών, αυτό είναι αντίθετο με την ίδια τη φύση του θεσμού, που προϋποθέτει ότι ο πολίτης έχει τον επαρκή χρόνο και την κατάλληλη πληροφόρηση για να αξιολογήσει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του «ναι» και του «όχι». Κανένα δημοψήφισμα δεν επιτρέπεται να αφορά δημοσιονομικά θέματα. Αυτό που ορίζεται ρητά για το δημοψήφισμα για ψηφισμένα νομοσχέδια (άρθρο 44 παρ. 2 εδ. β' Συντ.) ισχύει για την ταυτότητα του νομικού λόγου και για το συμβουλευτικό δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα (άρθρο 44 παρ. 2. εδ. α' Συντ.). Όπως έλεγαν οι κλασικοί συνταγματολόγοι, είναι ανώφελο το δημοψήφισμα για δημοσιονομικά θέματα: κανείς δεν θέλει τις φορολογικές επιβαρύνσεις.

Το Σύνταγμά μας όμως απαγορεύει και κάτι άλλο: τα παραπλανητικά δημοψηφίσματα. Το άρθρο 52 Συντ. («Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών της πολιτείας...») καθιερώνει, μεταξύ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

άλλων, και την αρχή της ειλικρίνειας κατά τη διατύπωση των ερωτημάτων του δημοψηφίσματος. Η κυβέρνηση επιχειρεί, διά της πλαγίας οδού, να αποσπάσει την έγκριση του λαού για την έξοδο από την Ευρωζώνη. Δεν τολμά να θέσει το ερώτημα αυτό ανοιχτά, επειδή ξέρει την απάντηση. Η αρχή της ειλικρίνειας δεν είναι μόνο πολιτική αρετή -που δεν την έχει αυτή η κυβέρνηση- αλλά και συνταγματική αρχή, την οποία η κυβέρνηση παραβιάζει εν ψυχρώ, με τον τρόπο που θέτει το ερώτημα.

Δεν είναι όμως ώρα τώρα για συνταγματικές ερμηνείες και επιχειρηματολογίες. Η Ελλάδα πρέπει να σωθεί, και θα σωθεί έστω και αν η μοιραία κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ επιχειρεί να τη βουλιάξει. Και αυτή τη φορά θα τη σώσει αυτοπροσώπως ο λαός της. Ο οποίος την Κυριακή θα επιβεβαιώσει, με μεγάλη πλειοψηφία, την ευρωπαϊκή του ταυτότητα, τη θέλησή του να παραμείνει μέσα στην Ευρωζώνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, πάση θυσία. Η Ευρώπη δεν είναι μια επιλογή, είναι η μοίρα του ελληνικού έθνους.

πηγή: Εφημερίδα «Έθνος» 30/6/2015

Ζήτημα αξιοπρέπειας

Σταύρος Τσακυράκης, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η συμπεριφορά της Προέδρου της Βουλής κ. Ζωής Κωνσταντοπούλου προκαλεί καθημερινά δικαιολογημένες αντιδράσεις. Βασικά προσόντα που απαιτεί ο θεσμικός της ρόλος, όπως συναίνεση, αμεροληψία, ουδετερότητα, είναι τελείως ξένα στην πολιτική πρακτική της, με αποτέλεσμα να έχει μετατρέψει το βάθρο της Βουλής σε βήμα εμπάθειας, κομματικής προπαγάνδας και προσωπικής προβολής. Ο στόμφος και τα σχόλια με τα παιδαριώδη στερεότυπα που χρησιμοποιεί ασφαλώς δεν έχουν προηγούμενο σε πολιτισμένη χώρα.

Η γελοιωδέστερη αλλά όχι και ακίνδυνη ιστορία της κ. Ζ. Κωνσταντοπούλου είναι ασφαλώς η επονομαζόμενη, κατά τα πρότυπα της οργουελιανής ορολογίας, «Επιτροπή Αληθείας Δημοσίου Χρέους». Με προσωπική της απόφαση, χωρίς συνεννόηση με κανένα κόμμα, συγκρότησε, άγνωστο με ποιο τρόπο και κριτήρια μια πολυπληθή επιτροπή από ανθρώπους που ακόμη και σήμερα ουδείς γνωρίζει την επιστημονική τους επάρκεια, η οποία υποτίθεται θα διερευνούσε τη νομιμότητα του χρέους. Από την πρώτη παρουσίαση έγινε φανερό ότι τόσο η ίδια όσο και τα μέλη της επιτροπής θεωρούσαν το χρέος παράνομο και φυσικά δεν θα έκαναν τίποτα άλλο από το να προπαγανδίσουν την ήδη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκρατική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακουράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

διαμορφωμένη άποψή τους.

Υποθέτω ότι δεν απαιτούνται ιδιαίτερες γνώσεις ή ευφυΐα για να αντιληφθεί κανείς ότι τα «πορίσματα» αυτής της επιτροπής δεν έχουν απολύτως κανένα νομικό αντίκρισμα. Κι όμως, η πτυχιούχος νομικής Πρόεδρος της Βουλής σοβαρολογούσε όταν δήλωνε ότι πρέπει να ζητήσουμε αναστολή πληρωμών μέχρι να τελειώσει τις «εργασίες» της αυτή η επιτροπή. Εν τω μεταξύ, αυτή την εβδομάδα, ενάμιση μήνα μετά τη συγκρότηση της επιτροπής, ανακοινώθηκε το προκαταρκτικό συμπέρασμα των εργασιών της, το οποίο φυσικά δεν εξέπληξε κανέναν: το σύνολο του χρέους θα μπορούσε να κηρυχθεί παράνομο, επαχθές και επονείδιστο. Με αυτό το πυρηνικό όπλο η κ. Ζ. Κωνσταντοπούλου απεφάνθη ότι δεν φέρουμε καμία ευθύνη και ουσιαστικά καλεί να αρνηθούμε την πληρωμή του «παράνομου» χρέους. Δεν θα σταθώ στον πολιτικό σουρεαλισμό του θέματος ότι όλα αυτά συμβαίνουν όταν εναγωνίως η χώρα επιδιώκει μια συμφωνία περεταίρω χρηματοδότησης με τους εταίρους, η οποία έχει καταστεί ζήτημα ζωής ή θανάτου. Με ενδιαφέρει η παιδαριώδης αντίληψη που καλλιεργείται και αναδύεται από αυτή την ιστορία: όταν ένα κράτος αδυνατεί να πληρώσει τα δανεικά του φτιάχνει μια επιτροπή «αληθείας» για το δημόσιο χρέος, το ανακηρύσσει παράνομο και έτσι απεκδύεται πάσης ευθύνης. Φυσικά, σε οποιοδήποτε διεθνές forum, επιχειρήσει κανείς να αναπτύξει αυτή την αντίληψη θα θεωρηθεί άνευ ετέρου παράφρων. Η ελληνική κοινή γνώμη, όμως, έχει κατά καιρούς ακούσει τόσες πολλές ανοησίες, από τα 600 δις του Σώρρα μέχρι τα λεφτά των Ρώσων και των Κινέζων (χωρίς να λογαριάζουμε τους υδατάνθρακες ή τις προκαταβολές του αγωγού), ώστε τα πάντα να μοιάζουν εύλογα.

Μπορεί κάποιος να περιέλθει σε δυσχερή θέση, μπορεί να καταλήξει να χρωστά τόσα πολλά ώστε να του είναι πολύ δύσκολο να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του. Αν θέλει, όμως, να αντιμετωπίσει την κατάστασή του με αξιοπρέπεια δεν μπορεί παρά να αναγνωρίσει πάνω από όλα τη δική του ευθύνη. Στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια κρίσης κάποιοι συνεχίζουν να αναζητούν με κάθε τρόπο την μετάθεση ευθυνών χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερη προσβολή, δεν υπάρχει μεγαλύτερη αναξιοπρέπεια από το να λογίζεται κάποιος ανεύθυνος. Αυτή ακριβώς την προσβολή και αναξιοπρέπεια εκπέμπει όλη η ιστορία της επιτροπής της κ. Ζ. Κωνσταντοπούλου και γι' αυτό παρόλα τα γελοία χαρακτηριστικά της πρέπει να καταγγεληθεί ως μια επιχείρηση ενσυνείδητης υποβάθμισης του πολιτισμικού επιπέδου του λαού μας.

πηγή: Εφημερίδα «Καθημερινή», 21/6/2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Άρθρα

- «Τι αποτελεί αποδεκτή κρατική έκφραση;»
Mark Graber
- «Γιατί αποτυγχάνουν οι μεταρρυθμίσεις;»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα ή εκτροπή;»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Συνταγματικότητα και πολιτική ορθότητα του δημοψηφίσματος»
Γιώργος Γεραπετρίτης
- «Η εκτροπή συνεχίζεται...»
Νίκος Αλιβιζάτος
- «Η αυτοκριτική του κ. Τσίπρα»
Ξενοφών Κοντιάδης
- «Δημοψήφισμα και αρχή της ειλικρίνειας»
Χαράλαμπος Ανθόπουλος
- «Ζήτημα αξιοπρέπειας»
Σταύρος Τσακυράκης
- «Τα όρια της λαϊκής εντολής»
Κώστας Χρυσόγονος

Τα όρια της λαϊκής εντολής

Κώστας Χρυσόγονος, Ευρωβουλευτής ΣΥΡΙΖΑ, Καθηγητής Νομικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η λαϊκή κυριαρχία διακηρύσσεται στο άρθρο 1 παρ. 2 του Συντάγματος ως θεμέλιο του πολιτεύματος, με ουσιαστικό και όχι μόνο τυπικό περιεχόμενο. Αρμοδιότητα του κυρίαρχου λαού είναι όχι απλώς να αναθέτει «εν λευκώ» την εξουσία σε κάποιους αντιπροσώπους του, αλλά και να προδιαγράφει μέσω των επιλογών του, έστω σε αδρές γραμμές, την ακολουθητέα από αυτούς πολιτική, με βάση το πρόγραμμα και τη γενικότερη φυσιογνωμία των κομμάτων που μετέχουν στις βουλευτικές εκλογές.

Εξάλλου, το άρθρο 41 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει τη δυνατότητα διάλυσης της Βουλής πριν από την πάροδο τετραετίας «για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας». Ο συντακτικός νομοθέτης αποδέχεται δηλαδή ότι υφίσταται λαϊκή εντολή, προφανώς με οριοθετημένο περιεχόμενο προς την εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία και την κυβέρνηση που στηρίζεται στην εμπιστοσύνη της, για να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη πολιτική. Προσαρμογές στην πολιτική αυτή μπορούν να γίνουν με βάση τις μεταβαλλόμενες πραγματικές συνθήκες, όχι όμως πλήρης ανατροπή της με κυβερνητικές αποφάσεις, όπως έπραξε η κυβέρνηση Παπανδρέου την άνοιξη του 2010.

Η σημερινή κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ δεν διαθέτει λαϊκή εντολή για ρήξη με τους δανειστές η οποία θα οδηγούσε σε αχαρτογράφητες περιοχές, όπως αντίστροφα δεν έχει και εντολή για υποταγή σε απαιτήσεις των δανειστών που συνιστούν συνέχιση των μνημονιακών πολιτικών λιτότητας. Η εντολή του λαού έχει δοθεί με βάση τις σχετικές προεκλογικές εξαγγελίες του ΣΥΡΙΖΑ, για σκληρή διαπραγμάτευση με επωφελές για τη χώρα και την κοινωνία αποτέλεσμα («έντιμος συμβιβασμός»). Εφόσον αποδεικνύεται ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό, τότε η κυβέρνηση οφείλει να ζητήσει από τον λαό τη διεύρυνση των ορίων της εντολής του είτε προς τη μία είτε προς την άλλη κατεύθυνση.

Η διεύρυνση της εντολής είναι προτιμότερο, κατά την άποψή μου, να γίνει με την προκήρυξη δημοψηφίσματος (με αντικείμενο την αποδοχή ή απόρριψη από το εκλογικό σώμα του καταλόγου των απαιτήσεων των δανειστών) παρά πρόωρων εκλογών. Και τούτο για λόγους τόσο πρακτικούς, αφού το δημοψήφισμα μπορεί να διοργανωθεί και να διεξαχθεί σε συντομότερο χρόνο, όσο όμως και ουσιαστικούς, αφού έτσι ο λαός θα δώσει ευθεία απάντηση, αναλαμβάνοντας βέβαια ο ίδιος και τις ευθύνες της επιλογής του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Προγράμματα

- “Ετήσια Έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο στην Ελλάδα 2014”

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Προγράμματα

- “Ετήσια Έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο στην Ελλάδα 2014”

Το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου ανέλαβε την υλοποίηση της Ετήσιας Έκθεσης για τη μετανάστευση και το άσυλο για το έτος 2014, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης. Αντικείμενο της Έκθεσης είναι η παροχή τεκμηριωμένης πληροφόρησης για τα ζητήματα μετανάστευσης και ασύλου με σκοπό τη συμβολή στη χάραξη πολιτικών τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε εθνικό επίπεδο, καθώς και η παρουσίαση στο ευρύ κοινό των εξελίξεων στους ανωτέρω τομείς.

Η Έκθεση αποτυπώνει τις σημαντικότερες πολιτικές και νομοθετικές εξελίξεις, τα κυριότερα ζητήματα που απασχόλησαν τον δημόσιο διάλογο, καθώς και τις πρακτικές που ακολουθήθηκαν στους τομείς μετανάστευσης και ασύλου, κατά το έτος αναφοράς, στην Ελλάδα.

Η σημαντικότερη εξέλιξη στον τομέα της νόμιμης μετανάστευσης το 2014 ήταν η ψήφιση του Κώδικα Μετανάστευσης στον οποίο περιλαμβάνονται ρυθμίσεις που αφορούν στο καθεστώς διαμονής των μεταναστών, στους τύπους των αδειών διαμονής τους και τις διαδικασίες και προϋποθέσεις χορήγησής τους, καθιστώντας λειτουργικότερη και αποτελεσματικότερη την εφαρμογή της νομοθεσίας. Ωστόσο ο νέος νόμος δεν περιέλαβε ρυθμίσεις για τη νομική τακτοποίηση μεγάλου αριθμού μεταναστών, οι οποίοι επί πολλά έτη ζουν, εργάζονται και είναι ενταγμένοι στην ελληνική κοινωνία αλλά δεν έχουν νομιμοποιητικά έγγραφα διαμονής είτε γιατί εξέπεσαν της νομιμότητας είτε γιατί δεν είχαν πρόσβαση σε διαδικασίες χορήγησης άδειας διαμονής οιασδήποτε κατηγορίας (*sans papier*). Με το νέο Κώδικα Μετανάστευσης παρέχεται η δυνατότητα νομικής τακτοποίησης μεταναστών για εξαιρετικούς λόγους. Επιπλέον κατά τη συζήτηση του νέου Κώδικα Μετανάστευσης ανεδείχθη η απουσία νομοθετικής ρύθμισης για τη χορήγηση ιθαγένειας για τα παιδιά/μετανάστες δεύτερης γενιάς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Προγράμματα

- “Ετήσια Έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο στην Ελλάδα 2014”

Εκδηλώσεις

- IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process

Η Έκθεση επίσης καταγράφει τις βασικότερες εξελίξεις στα εξής πεδία: την εφαρμογή του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, καθώς και τις διαδικασίες χορήγησης διεθνούς προστασίας, τις συνθήκες υποδοχής και προστασίας των ασυνόδευτων ανηλίκων και άλλων ευάλωτων ομάδων, τις δράσεις για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, τις ενέργειες για την πρόληψη και την καταπολέμηση της παράτυπης μετανάστευσης και της παράνομης διακίνησης προσώπων, την ανάδειξη και αξιολόγηση των μέτρων για την ένταξη των μεταναστών, καθώς και τον τρόπο αξιοποίησης της μετανάστευσης για ανάπτυξη και την καταγραφή των εμποδίων για την υλοποίηση των πολιτικών επιστροφής.

Αν ενδιαφέρεστε για συμμετοχή στο πρόγραμμα ή για περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να επικοινωνήσετε με την Εκτελεστική Διευθύντρια του Ιδρύματος Τσάτσου κυρία Μαρία Μουσμούντη (centre@cecl.gr).

Εκδηλώσεις

- **IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process**

*Το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου έχει αναλάβει την υποστήριξη της ερευνητικής ομάδας *Constitution-Making and Constitutional Change* της Διεθνούς Ένωσης Συνταγματικού Δικαίου (IACL), στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιήθηκε τον Μάιο στη Βοστώνη η 2η επιστημονική συνάντηση κατά το τρέχον ακαδημαϊκό έτος. Για τη σχετική συζήτηση ο T. Brennan έγραψε το σημείωμα που ακολουθεί*

On 15 May 2015, a group of scholars from fourteen countries gathered at Boston College to discuss various practical and theoretical approaches to the constitutional amendment process. The workshop was convened by Richard Albert (Boston College), Xenophon Contiades (Peloponnese), and Alkmene Fotiadou (Center for European Constitutional Law), with the support of Boston College Law School, the IACL’s Research Group on Constitution-Making and Constitutional Change, and the Clough Center for the Study of Constitutional Democracy.

Papers were circulated in advance in order to encourage informed discussion not only from the assigned discussants (one for each of the eight papers) but from all twenty-two participants in the conference room. Each session began with the discussant’s remarks, which would last for about fifteen minutes. The presenter would then respond for ten minutes, and then the floor would be open for other questions and

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Εκδηλώσεις

- IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process

comments for the remaining half-hour.

Following introductory remarks by Vlad Perju (Director of the Clough Center) and Richard Albert, the opening session was given over to a paper by Yaniv Roznai (Haifa/NYU) on “The Spectrum of Constitutional Amendment Powers.” Roznai took as his point of departure the distinction between primary constituent (constitution-making) power and secondary constituent (constitution-amending) power, arguing for a more nuanced understanding of the latter. According to Roznai, there is a spectrum of constitution-amending mechanisms, rising from those that are close to normal legislative power to those that approach the original democratic constitution-making power. He argued that the higher up on the “constitutional escalator” the method of amendment, the less it ought to be limited. Roznai’s discussant Zoran Opklopic (Carleton University) questioned the accuracy of the escalator analogy, insisting that Roznai was describing something more like a “constitutional roller coaster.” Another point of contention, raised by Mark Tushnet (Harvard), was whether ostensibly more democratic procedures such as referendums are in fact less elite-driven than ordinary procedures such as parliamentary votes.

In the second session Jurgen Goossens (Ghent) discussed “Constitutional Sunrise,” a paper by Sophia Ranchordás (Tilburg). Drawing on a proposed provincial constitution of KwaZulu-Natal in South Africa, Ranchordás argued that constitution-makers should be more open to the use of sunrise clauses, that is, clauses which delay the implementation of desirable-but-sensitive measures until particular social or economic conditions have been met. In his response, Goossens raised questions about the distinction between “sunset” and “sunrise” clauses and about the strength of the South African example. In the light of Ireland’s then-impending vote, Oran Doyle (Trinity College, Dublin) wondered how referendums on same-sex marriage might relate to Ranchordás’ thesis.

After a coffee break we returned to hear Mark Tushnet’s remarks on Doyle’s paper, “The Justification of Constraints on Constitutional Amendment Powers.” Having begun by declaring himself a legal positivist, Doyle entered the debate over unconstitutional constitutional amendments by offering four main distinctions covering the types of constraint that can apply to constitutional amendment powers. He went on to argue that the only basis for constraining amendment powers in a democratic legal system is the preservation of majoritarian government and the political culture that underpins it. One point of controversy in the discussion was whether “majoritarian” was an adequate term for the sort of

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Εκδηλώσεις

- IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process

measures that Doyle was prepared to defend. Another issue was the status of minority rights in a majoritarian system.

In the fourth session of the day the featured paper was “Constituting the Amendment Power: A Framework for Comparative Amendment Law,” by Thomaz Pereira (Yale). Pereira focused on Emmanuel Sieyès’s famous 1789 pamphlet *What is the Third Estate?* His aim was to put Sieyès’s arguments in their historical context in order to better understand the distinction between constituent power and constituted power. Pereira emphasized the necessary particularity of every understanding of “the people,” in contradistinction to those who would adopt a simply universalistic view of popular sovereignty. The discussant, Luisa Fernanda Garcia Lopez (Del Rosario), offered a number of helpful comments, including a suggestion that Pereira focus more on Sieyès’s contemporary Jean-Jacques Rousseau. Jean-Philippe Derosier (Rouen) sparked an especially colorful exchange on the relation between law and politics, with participants dividing over whether the constituent power is limited by natural law, by its internal structure, or by nothing but the limits of force.

Following lunch, James Fleming (Boston University) discussed Xenophon Contiades and Alkmene Fotiadou’s “Amendment-metrics: The Good, The Bad, and the Frequently Amended Constitution.” While agreeing with much of Contiades and Fotiadou’s attack on purportedly objective, mathematical approaches to comparative constitutional law which in fact serve ideological ends, Fleming playfully took issue with the comparativist tendency to avoid making judgments about objectively “good” and “bad” constitutional orders. In the discussion period, Fotiadou challenged Fleming’s argument that all constitutional amendments are tantamount to attempted corrections of a hitherto-defective constitution; this was another issue that seemed to divide the participants. Contiades and Fotiadou’s paper also prompted conversations about the relation between quantitative and qualitative constitutional studies and about whether the fact that the U.S. Constitution has been so rarely amended is a symptom of health or dysfunction.

To begin the sixth session Nicholas Robinson (Harvard) responded to “Formal Amendment Rules and Constitutional Reform in the Commonwealth Caribbean,” by Derek O’Brien (Oxford Brookes). O’Brien’s paper focused on the remarkable durability of many of the constitutions that have been established in the Commonwealth Caribbean over the last fifty years. He investigated two explanations: first, the rigorous formal amendment rules common in the region, and second, the existence of a change-averse “amendment

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Εκδηλώσεις

- IACL Research Group: Workshop on the constitutional amendment process

culture.” In his remarks on O’Brien’s paper, Robinson offered two additional explanations: the international political context and the domestic social context. Other participants were keen to know more about the roots of the Commonwealth Caribbean’s amendment culture and to discuss how the French Caribbean might compare.

Next, Juliano Zaiden Benvindo (Brasilia) commented on “Hannah Arendt in Venezuela: The Supreme Court Battles Hugo Chavez Over the Creation of the 1999 Constitution,” by Joshua Braver (Yale). Braver argued that Arendt’s political thought can shed light on the Venezuelan Court’s initial resistance to Chavez’s Carl Schmitt-inspired revolutionary program. According to Braver, Arendt defends a vision of popular sovereignty that is open to far-going reform but distinct from the absolutely unconstrained, Schmittian ideal of total revolution. In the discussion period, Stephan Jaggi (Peking) put more emphasis on Arendt’s radicalism. Mark Tushnet raised the possibility that Chavez had simply outmaneuvered his political opponents in 1999 and that his constitutional assumptions were not fundamentally different from theirs.

The paper for the final session was “Deconstitutionalization of the EU Treaties? Prospects for and Limits to Remediating a Dysfunctional Mechanism of Constitutional Amendment,” by Andreas Orator (Vienna). Orator argued for an analogy between the situation of Europe under the EU Treaties today and America under the U.S. Constitution in the New Deal period – in other words, the informal consolidation of a constitutional order under overwhelming economic pressure. The discussant, Stephan Jaggi, suggested that a better analogy might be America under the Articles of Confederation, given that Orator’s paper focused on the problem of the unanimity requirement under Article 48 of the Treaties. Other participants, including Thomaz Pereira and Joshua Braver, raised doubts about whether the Treaties are actually equivalent to a constitution.

After some words of reflection on the workshop from Mark Tushnet, the group headed to a Brookline restaurant for dinner, drinks, and more discussion. The papers and the discussants’ responses were of a uniformly high standard; both will be gathered in an edited volume.

This report is by Timothy Brennan, a doctoral candidate in political theory at Boston College and a graduate fellow in the Clough Center for the Study of Constitutional Democracy.

Πηγή: <http://iacl-aidc-blog.org/2015/05/25/iacl-research-group-workshop-on-the-constitutional-amendment-process/>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νέες δραστηριότητες του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ιδρύματος Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Βιβλία

- Τ. Βιδάλης, «Ο Πολίτης Πρόεδρος. Γιατί πρέπει να αλλάξουμε το πολίτευμα» (Παπαζήσης 2015, 141 σελ.)

Βιβλία

- Τάκης Βιδάλης, «Ο Πολίτης Πρόεδρος. Γιατί πρέπει να αλλάξουμε το πολίτευμα», Πρόλογος Κ. Τσουκαλά (Παπαζήσης 2015, Σειρά: «Δοκίμια για την Πολιτική και το Σύνταγμα», 141 σελ.)

Πόσο «άψογα» λειτουργούσαν οι πολιτικοί θεσμοί στη Μεταπολίτευση; Μήπως, μπροστά στο χείλος της χρεωκοπίας, πρέπει επιτέλους να αναθεωρήσουμε τη μεγάλη αφήγηση της πρόσφατης ιστορίας μας; Και αν το κάνουμε αυτό με ειλικρίνεια, μήπως –πέρα από πρόσωπα- πρέπει να παραδεχθούμε ότι εκείνο που κυρίως φταίει για το ότι η κοινωνία μας έγινε το πρώτο «πειραματόζωο» της κρίσης (και παραμένει σε αυτή την κατάσταση), είναι οι ίδιοι οι βασικοί θεσμοί μας;

Η μελέτη αυτή υποστηρίζει ότι η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού στη Μεταπολίτευση ήταν ήδη υπονομευμένη από τη σφραγίδα των πελατειακών σχέσεων και την ισχνή παρουσία της κοινωνίας των πολιτών. Ότι το «έργο τέχνης» του πολιτεύματος των τελευταίων σαράντα χρόνων βρέθηκε ουσιαστικά στον αέρα, χωρίς επαφή με τις κανονικότητες της πραγματικής κοινωνίας, και ότι αυτό το επέτρεψε μια εργαλειακή αντίληψη της δημοκρατίας, που πραγματικά θριάμβευσε, ιδίως στο επίπεδο της Βουλής.

Καθώς η δημοκρατία πράγματι δεν έχει αδιέξοδα, μια βαθιά αλλαγή στο πολίτευμα φαίνεται σήμερα περισσότερο αναγκαία από ποτέ.

[από τον Πρόλογο του βιβλίου]